

K moravským vlivům v české šňůrové keramice. Pohřebiště v Zelenči, okr. Praha-východ

Miroslav Dobeš – Marek Fikrle – Miroslav Popelka – Jaroslav Špaček

1. ÚVOD

Kultura se šňůrovou keramikou bezesporu patří v Čechách k archeologicky nejlépe dokumentovaným obdobím, pokud ovšem budeme uvažovat památky pohřebního typu. V současné době lze odhadnout počet evidovaných hrobů na zhruba 1300. Mohlo by se tedy zdát, že publikace ojedinělých hrobů či menších výseků původně větších pohřebišť nemusí přinášet nové informace, kromě obvyklého obohacení nálezového katastru běžnými typy artefaktů ve stále se opakujících nálezových souvislostech. Mnohdy je však opak pravdou, což je i případ čtyř hrobů prokopaných J. Špačkem v roce 2004 na katastru Zelenče, okr. Praha-východ (Špaček – Snítílý 2005, 155–157).

Zmíněné objekty byly prozkoumány na severním okraji obce (obr. 1), přičemž podnětem k jejich odkryvu (a hlavně více než stovky hradištních hrobů; LUTOVSKÝ – ŠPAČEK 2019) se stala výstavba kolonie rodinných domů. Tři hroby byly situovány na souvisle zkoumané ploše, čtvrtý byl objeven ca 80 metrů severovýchodním směrem (obr. 2).

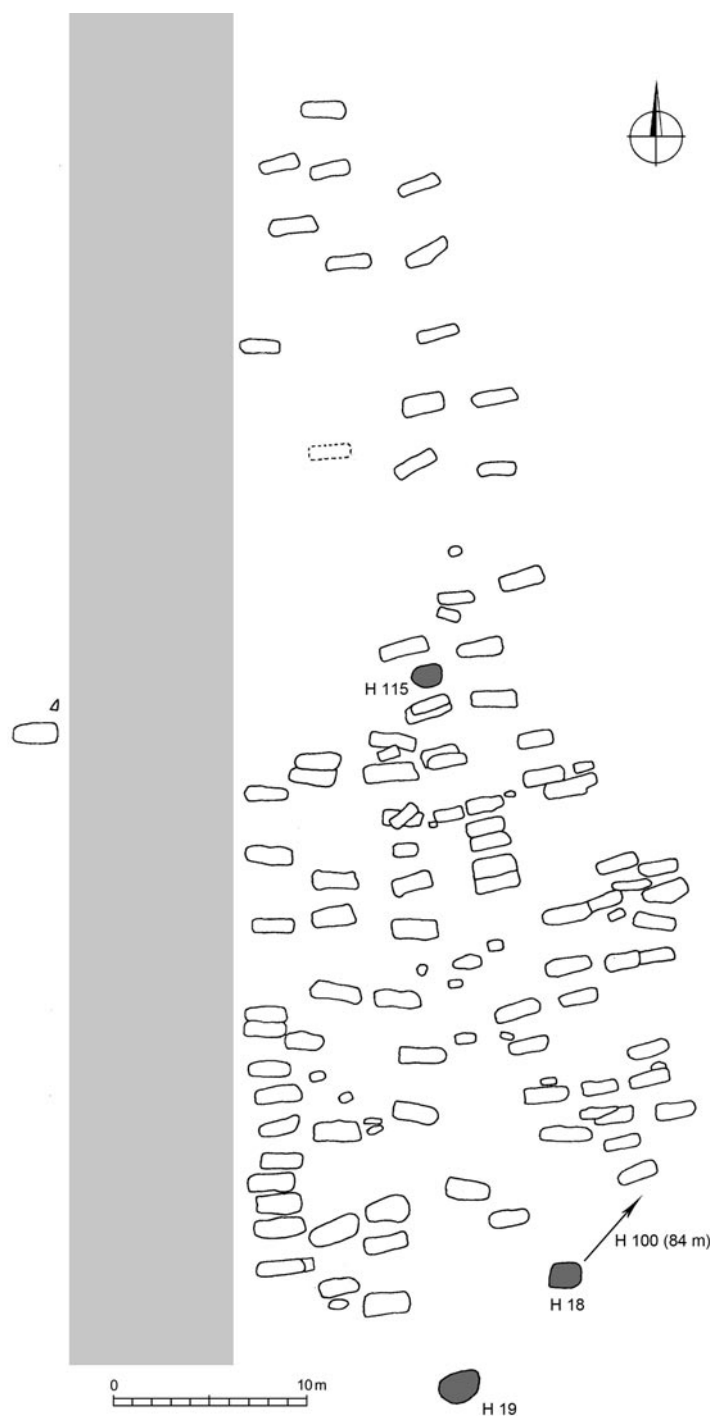
V krajině bylo pohřebiště umístěno obvyklým způsobem, tj. na vyvýšeném místě, konkrétně na mírném hřbetu exponovaném k severovýchodu (256 m n. m.), převýšeném ca 6 metrů nad pramennou pánví v intravilánu obce, vzdálenou jižním směrem ca 300 m (dle mapy Topo S-1952 1:10000, listu M-33-66-C-b-1). V geografickém systému WGS-84 se lokalita nachází na 50°08'16" severní zeměpisné šířky a 14°39'36" východní zeměpisné délky. Podloží v místě tvoří dle geologické mapy ZM 1:50000, listu 13-13, navětralé druhohorní písčité slínovce až jílovce marinního původu, místy silicifikované (opuky).

2. POPIS OBJEKTŮ A NÁLEZŮ

Způsob popisu situací a nálezů je volně převzat z katalogů šňůrové keramiky publikovaných zpravidla v univerzitní řadě Praehistorica (např. Buchvaldek 1982, 10–11). Po stručném formalizovaném popisu si-

Obr. 1. Zelenč, okr. Praha-východ. Poloha lokality. Podklad: www.cuzk.cz. Vlevo: poloha lokality na mapě Čech.

Obr. 2. Zeleneč, okr. Praha-východ. Celkový plán naleziště se zvýrazněnou pozicí čtyř hrobů kultury se šňůrovou keramikou mezi hroby raně středověkými. Šedý pás schematicky znázorňuje dnešní komunikaci, tj. prostor zničený a nezkoumaný. Sestavil M. Lutovský, upravila B. Hrůzová.

Hrob H18, obr. 3, 6, 7, 11 a tab. 1.

Akce: kostrový dvojhrob H18, vedený alternativně pod č. obj. 11, prozkoumal J. Špaček v září r. 2004.

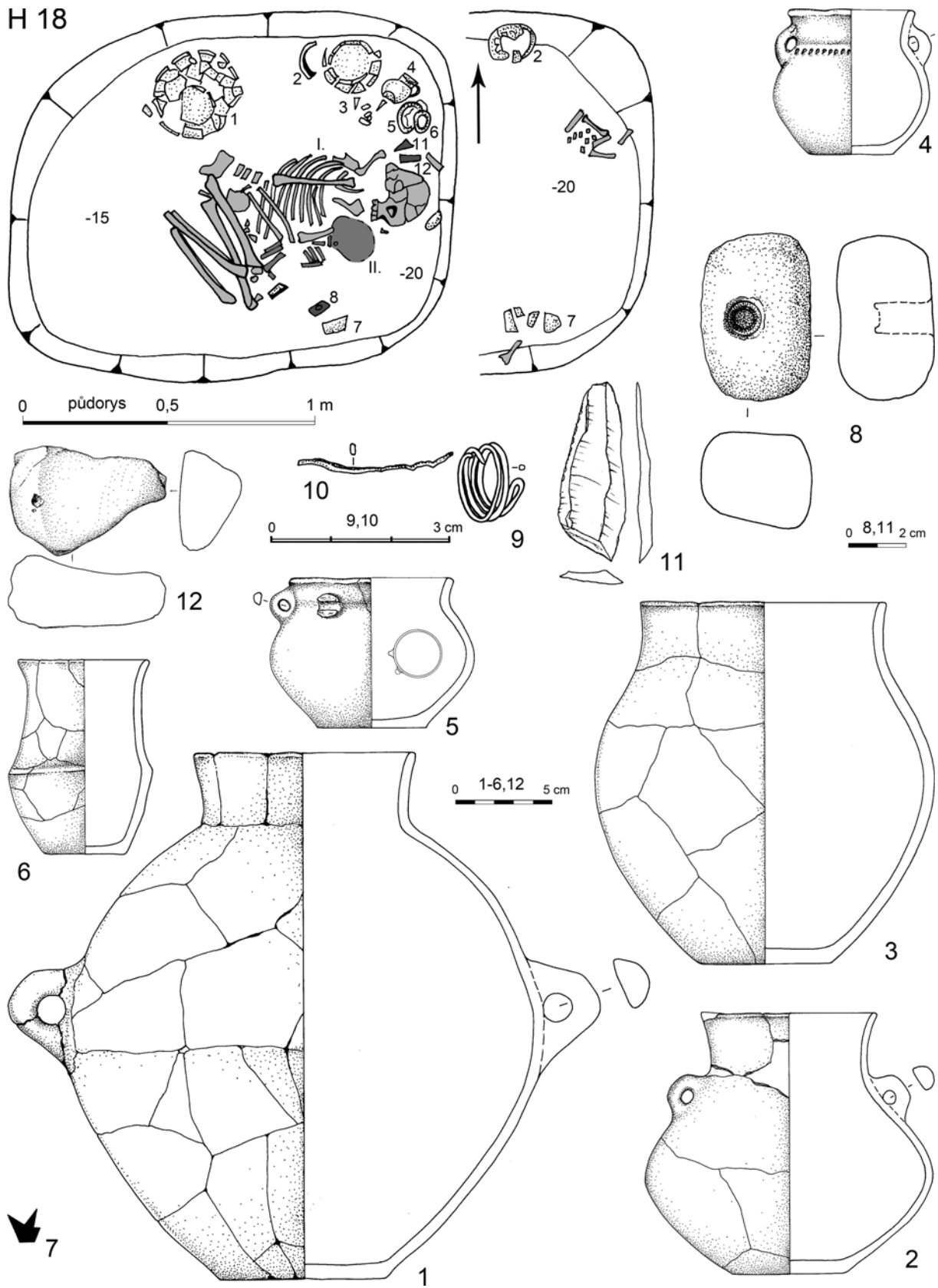
Hrobová jáma: v půdoryse nepravidelně obdélná, s výrazně zaobleným severozápadním rohem, d. 150, š. 130, hl. od úrovně skrývky 15 cm. Delší osou orientována ve směru V-Z.

Výplň: hnědá jílovitá hlína, v severozápadní části do oranžova, v protilehlé s občasnými opukovými kameny. Podloží tvořil jíl a opuka.

tuace následuje popis předmětů, u keramiky v tomto sledu: **číslo přídavku** (shoduje se s číslem na kreslených obrázcích i fotografických přílohách, včetně jeho umístění v hrobě – otazník před ním označuje problematickou příslušnost nálezu k objektu), keramická či jiná **třída nálezu**, u keramiky v milimetrech **výška, průměr ústí, průměr podstavy, maximální průměr těla/v jaké výšce od podstavy** (doplňující značky hodnot: u = zachovaný rozměr, r = rekonstruovaný rozměr, m = minimální rozměr). Dále **varianta okraje** (viz obr. 5:A), **barva povrchu** (Č = černá, Čv = červená, H = hnědá, O = okrová, Š = šedá, Ž = žlutá, sv = světle, tm = tmavě, nejvíc zastoupená na konci zkratky), **zpracování povrchu** (1 = vyleštěn, 2 = hladký, 3 = polohladký, 4 = drsný, a = nerovný), **příměs slídy** (1 = málo, 2 = středně, 3 = značně; podle odhadu); **počet střepů**, zpravidla počet střepů zčásti rekonstruované nádoby + zbytek (g = nádoba dochována celá nebo v podstatě celá, nepoškozená), **údaj o % doplnění sádrou**. **Výzdoba** je popsána stručně, počet otisků šňůry (či jiné výzdobné techniky) je udáván pro délku 30 mm. Následuje popis **polohy artefaktu** v hrobě (pokud lze z podkladů určit), **uložení a identifikační číslo** předmětu. U **sekeromlatů** je sled rozměrů v mm: maximální délka × maximální šířka × maximální tloušťka u otvoru, charakter vývrtnu, průměr otvoru na vnější a vnitřní straně, hmotnost v gramech. U **ostatních nálezu** nebo objektů se používají běžné zkratky (d. = délka, š. = šířka, hl. = hloubka, š. o. = šířka ostří, tl. = tloušťka), s rozměry v milimetrech.

Pokud to bylo možné, každá položka či situace byla nakreslena (keramika a brousky v měřítku 1:3, sekeromlaty a štípaná industrie 1:2, měděné artefakty 1:1, objekty 1:20).

Ostatní zkratky: M = muzeum, okr. = okres, OŠ = otisky šňůry, SGS – silicit glacienních sedimentů (baltský pazourek).

Obr. 3. Zeleněč, okr. Praha-východ, hrob H18. 1–7 keramika, 8, 11–12 kámen, 9–10 měď. Kreslila Irena Vajglová, sestavil M. Dobeš, upravila B. Hrzůvová.

Poloha pohřbů: pohřeb I (mladistvá) spočíval ve skrčené poloze na levém boku, resp. horní polovinou těla na zádech, temenem lebky k východu, s dolní čelistí dislokovanou za týlem lebky. Skrčení dolních končetin střední, holeně přitaženy ke stehnům silně. Horní končetiny složeny v poloze C.¹ Pohřeb II (dítě) spočíval ve skrčené poloze na pravém boku, temenem lebky též k východu, čili obličejovou částí směrem k pohřbu I. Skrčení dolních končetin i přitažení holení ke stehnům silné, poloha horních končetin ne zjistitelná.

Antropologické určení pohlaví a věku: žena?, juvenis (pohřeb I); infans, do jednoho roku (pohřeb II).²

Archeologické určení pohlaví: žena (pohřeb I), muž (pohřeb II).

Nálezy:

1 – amfora. 275, 115, 85, 250/125. 6, svHCČ, 2, 1; 95 + 20, z 5 % doplněna. Spočívala podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232567.

2 – amfora. 135, r90, 60, r150/50. 1, ČH, 2, 2; 36 + ca 30. Spočívala podstavou na dně hrobu, resp. lehce na boku. M Čelákovice A232572.

3 – vejčitá nádoba. 188, 125, 65, 185/95. 2, svHCČ, 2, 1; 47, z 15 % doplněna. Spočívala podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232568. Patří k ní patrně ještě 3 zl. okraje ze začišťování okolí hrobu (A232864) a 35 materiálově shodných zl. z jeho záspy (A232585).

4 – vejčitý hrnek dvouuchý/dóza. 75, 65, 43, 80/30. 2, ČsvH, 2, 1; 8, g. Těsně pod lomem hrdla s plecemi řádek šikmých vrypů. Spočívala na dně hrobu, podstavou vzhůru. M Čelákovice A232569.

5 – džbánkovitý hrnek. 78, 85, 55, 105/35. 2, svHCČ, 1, 2; 4, g. Spočíval podstavou na dně hrobu, v něm vložen pohár (nález č. 6). M Čelákovice A232570.

6 – pohár. 100, 68, 42, 74/43. 1, svHtmŠ, 1, 1; 41 + 5, z 5 % doplněn. Spočíval podstavou našikmo ve džbánkovitém hrnku (nález č. 5). M Čelákovice A232571.

7 – tvar? -, -, r80, -/--. -, ČHŠ, 2, 1; 1(dno) + ca 50. M Čelákovice A232584.

8 – nedovrtaný kamenný sekeromlat z měkkého materiálu. 57 × 37 × 32. V vývrt se stopami vrtání, Ø 11 vně a 8 uvnitř. Hmotnost 77 g. Spočíval nedovrtaným vývrtem směrem nahoru. M Čelákovice A232802.

9 – měděná záušnice ze zdvojeného drátu. Ø 11, Ø drátu 1 mm. Poloha záušnice v deníku neuvedena, konstatována pouze přítomnost zeleného zabarvení na pravé klíční kosti a spodní čelisti dospělého jedince. M Čelákovice A232761.

10 – měděný drátek (reutilizovaná záušnice?, šidélko?), d. 27, Ø drátu 1–2 mm. Poloha neuvedena, obecně ze záspy. M Čelákovice A232762.

11 – čepel ze SGS, levolaterálně s drobnou, patrně mechanickou retuší. Velmi kvalitní surovina, stále držící ostrost hran. K odrazení čepele došlo způsobem, který se prezentuje zcela bodovou patkou. D. 61, š. 21, tl. 3. Hmotnost 6,3 g. Čepel ležela ventrální stranou směrem ke dnu, patkou k severovýchodu. M Čelákovice A232800.

12 – pískovcový brousek s jednou pracovní plochou. D. 79, š. 58, tl. 36. Hmotnost 123 g. Ležel pracovní plochou směrem ke dnu. M Čelákovice A232803.

?13 – zploštělý kulovitý předmět z porézní lehké hlíny, Ø ca 55, povrch nedbale hlazený, strukturou snad mazanice. Hmotnost 35 g. Nalezen za lebkou dospělé osoby. M Čelákovice A232801.

Hrob H19, obr. 4 a 8.

Akce: kostrový hrob H19, vedený též pod č. obj. 4, prozkoumal J. Špaček v září r. 2004.

Hrobová jáma: půdorysně velmi nepravidelně obdélná jáma, s výrazně zaobleným jihovýchodním a podebraným severozápadním rohem, d. 200, š. 140, hl. od úrovně skrývky 15 cm. Delší osou orientována zhruba ve směru VSV–ZJZ.

Výplň: světle hnědá jílovitá hlína. Podloží tvořil jíla a opuka.

Poloha pohřbu: pohřeb spočíval ve skrčené poloze na levém boku, resp. horní polovinou těla na zádech, temenem lebky k VSV. Skrčení dolních končetin střední, holeně přitaženy ke stehnům silně. Horní končetiny složeny nejspíše v poloze C.

Antropologické určení pohlaví a věku: pohlaví neurčeno, adultus (?).

Archeologické určení pohlaví: žena.

Nálezy:

1 – amfora. u325, -, 95, 340/180. -, svHŠ, 2, 1; 175 + 100, z 30 % doplněna. Spočívala podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232562. Dle materiálu k ní patří dalších 13 zl. ze záspy hrobu (A235305–6).

2 – džbán. u135, -, 70, 170/70. -, HŠ, 2, 2; 85 + 30, z 15 % doplněn. Spočíval podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232566/1.

3 – vejčitá nádoba. u180, -, 75, 160/95. -, svHtmŠ, 2a, 1; 75 + 10, z 10 % doplněna. Spočívala podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232563.

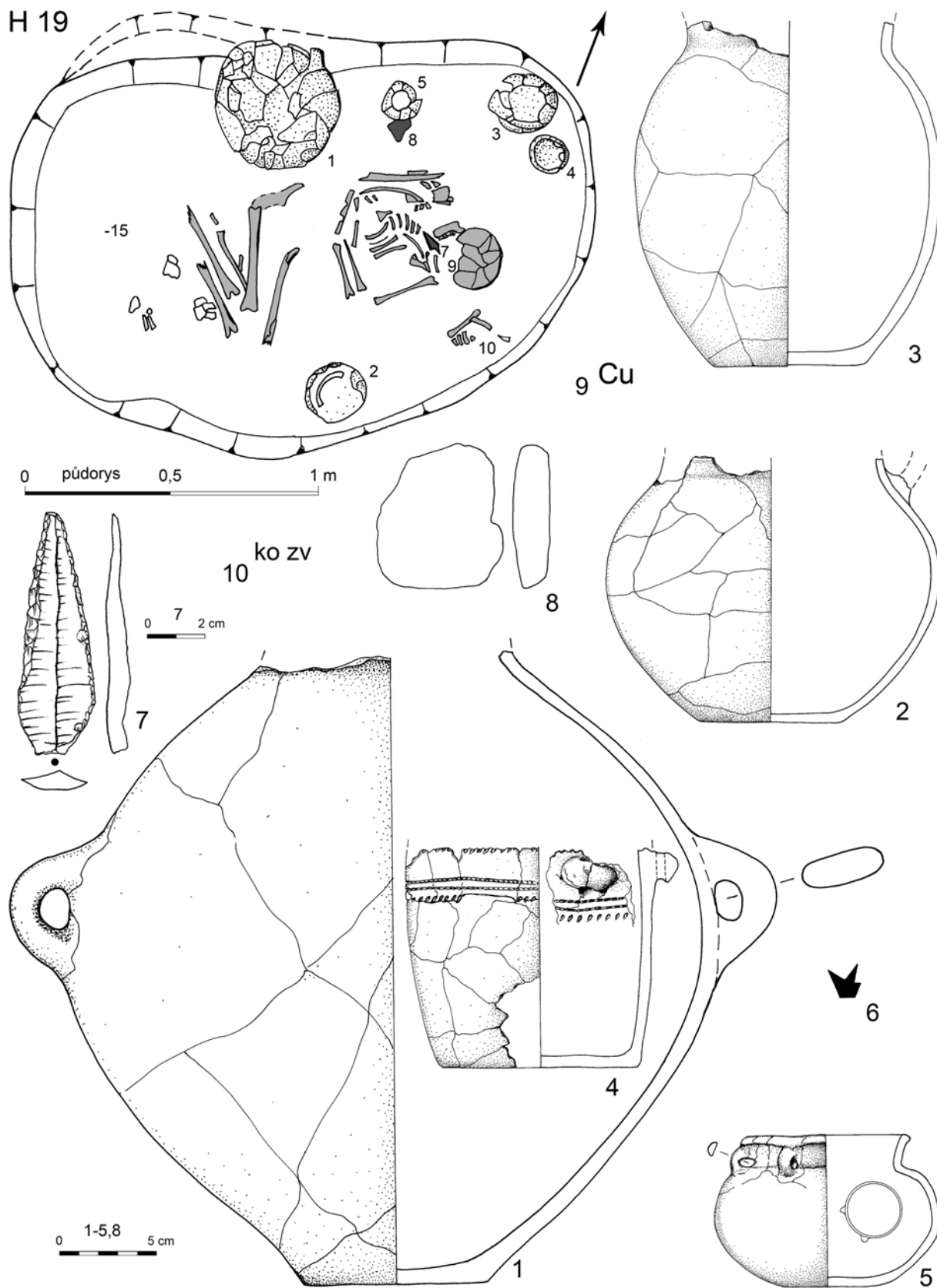
4 – pohár válcovitý. u115, -, 100, 130/100. -, HŠ, 2, 2; 45 + 30, z 30 % doplněn. Z výzdoby zachovány dva řádky brázděných vpichů (10/30), obrvené vrypy + řádek vrypů směrem k odlomenému ústí nádoby. Spočíval podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232564.

5 – džbánkovitý hrnek. 78, 85, 50, 115/35. 4, svHŠČ, 2, 1; 52 + 20, z 25 % doplněn. Spočíval podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232565.

¹ Typologie uložení horních končetin u pohřbů šňůrové keramiky viz *Buchvaldek* 1986, 34, 94, obr. 16.

² Antropologické určení je převzato z posudku M. Stloukala.

Obr. 4. Zeleněč, okr. Praha-východ, hrob H19. 1–6 keramika, 7–8 kámen. Kreslila Irena Vajglová, sestavil M. Dobeš, upravila B. Hřůzová.

6 – vejčitý hrnek? -, -, -, -/-, -, tmH, 2, 1; 1 (okrajový zl. s drobným ouškem; z vejčitého hrnku P1?). M Čelákovice A232581.

7 – čepel ze SGS, zahrocená směrem k terminálnímu konci bilaterální retuší. Patka upravená jedním úderem, bulbos a úderová jizva vytvořeny. Velmi kvalitní surovina. D. 83, š. 27, tl. 9. Hmotnost 16,8 g. Ležela na horní části hrudníku, ventrální stranou směrem ke dnu a bulbem k jihovýchodu. M Čelákovice A232799.

8 – zl. brousku z hrubozrnného pískovce, se dvěma pracovními plochami. D. 78, š. 65, tl. 19. Hmotnost 116 g. Ležel na dně u džbánkovitěho hrnku (nádoba č. 5). M Čelákovice A232829.

9 – stopy zeleného zbarvení na pravé spánkové kosti pohřbu, které signalizují přítomnost měděného artefaktu (patrně záušnice).

10 – kosti zvířecí, neidentifikováno (masitý milodar?).

Hrob H100, obr. 5 a 9.

Akce: kostrový hrob H100, vedený alternativně pod č. obj. 70, prozkoumal J. Špaček v říjnu r. 2004.

Hrobová jáma: půdorysně velmi nepravidelně obdélná až lichoběžníková jáma, s výrazně zaoblenými rohy, d. 130, š. 80–110, hl. od úrovně skrývky 10 cm. Delší osou orientována zhruba ve směru SV–JZ.

Výplň: hnědá jílovitá hlína. Podloží tvořil jíl.

Poloha pohřbu: velmi špatně zachovalý pohřeb spočíval ve skrčené poloze na levém boku, resp. horní polovinou těla na zádech, temenem lebky zhruba k východu. Skrčení dolních končetin střední, holeně přitaheny ke stehnům silně. Horní končetiny složeny nejspíše v poloze C.

Antropologické určení pohlaví a věku: pohlaví neurčeno, dítě, 8–9 let.

Archeologické určení pohlaví: žena.

Nálezy:

1 – amfora. -, -, 80, -/-, -, svH, 2, 1; 19 + ca 200 zl. z nerekonstruovatelné nezdobené amfory s uchy š. 20 a tl. 10 mm. Spočívala podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232575.

2 – džbán. 140, 110, 70, 150/45. 1, HŠ, 2, 1; 82 + 25, z 10 % doplněn (nedosádrován celý). Výzdoba provedena OŠ (13/30) a trojúhelníkovitými vrypky. Spočíval podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232578.

3 – džbánkovitý/vejčitý hrnek. -, -, 60, -/-, 1, svH, 2, 1; 8 + ca 50. Zcela rozpadlý tvar, zachováno drobné subkutánní ouško. Spočíval podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232577.

4 – vejčitá nádoba. 135, r110, 70, 140/60. 2, ČsvH, 2, 1; 53 + 10. Zachována polovina tvaru, zdobená řádkem vrypů (7/30). Spočívala podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232576.

5 – zahrocená bazální část čepelky ze SGS. Pravděpodobně jde o typ zahrocení jak bazální, tak terminální části bilaterální retuší. Patka upravená jedním úderem, bulbos a úderová jizva vytvořeny. D. 33, š. 12, tl. 5. Hmotnost 3,4 g. Ležela dorzální stranou směrem ke dnu hrobu, bulbem k jihu. M Čelákovice A232805.

Hrob H115, obr. 5 a 10.

Akce: kostrový hrob H115, vedený též pod č. obj. 79, prozkoumal J. Špaček v říjnu r. 2004.

Hrobová jáma: půdorysně nepravidelně obdélná jáma se silně zaoblenými rohy, d. 140, š. 110, hl. od úrovně skrývky 10 cm. Delší osou orientována zhruba ve směru V–Z.

Výplň: hnědá jílovitá hlína. Podloží tvořil jíl.

Poloha pohřbu: pohřeb dle analogií spočíval, soudě podle torza lebky v západní části, ve skrčené poloze na pravém boku, temenem lebky k západu. Ostatní parametry nelze vzhledem k fragmentárnosti pohřbu určit.

Antropologické určení pohlaví a věku: pohlaví neurčeno, juvenis až adultus 20–30 let.

Archeologické určení pohlaví: muž.

Nálezy:

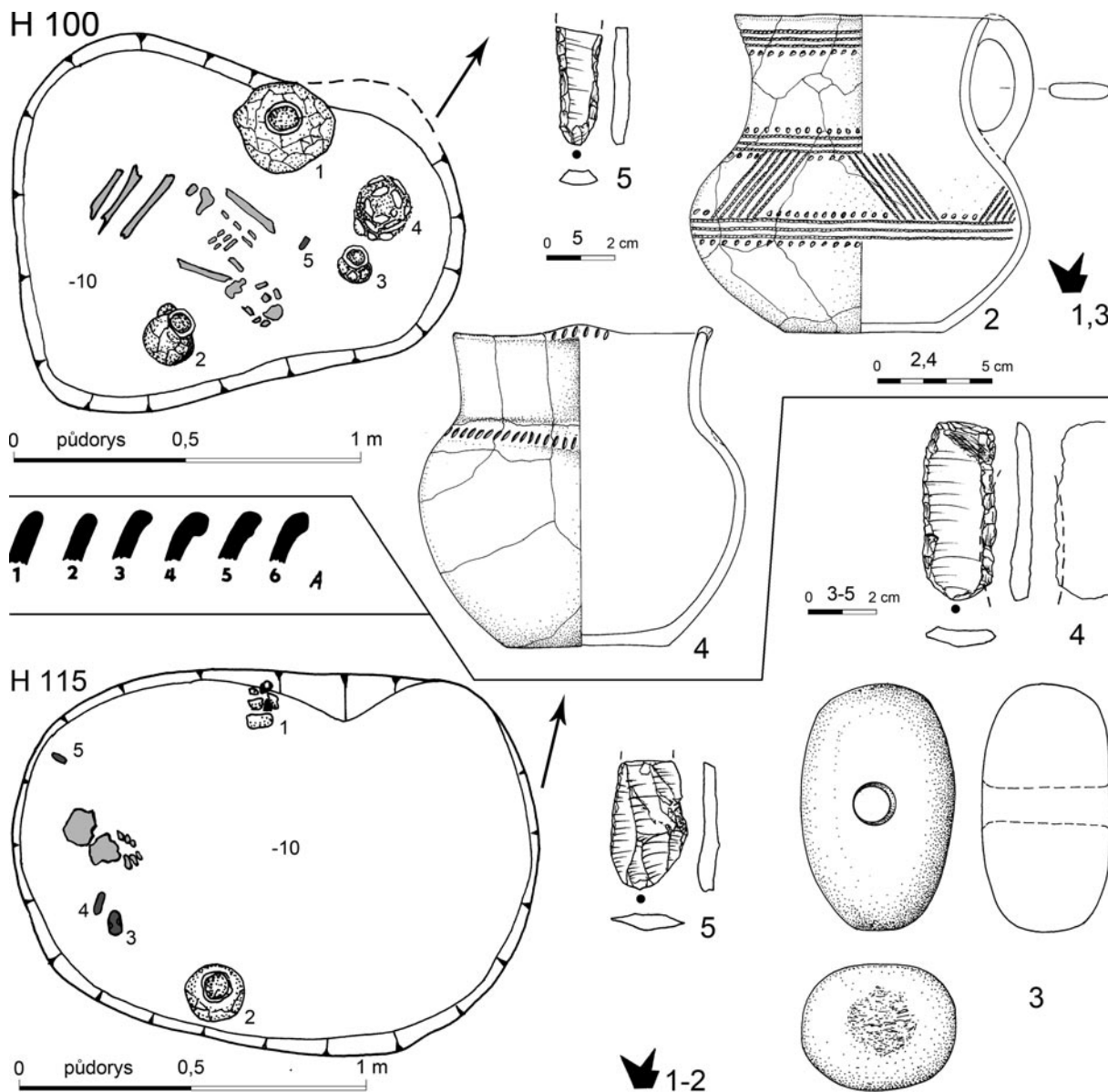
1 – amfora. -, -, 95, -/-, -, svHČ, 2, 1; 23 + 12. Dle řádku vrypů pod lomem hrdla s plecemi na jednom zl. jde nejspíše o torzo amfory typu A7. M Čelákovice A232579.

2 – džbán. -, -, r70, -/-, -, ČHŠ, 2, 1; ca 200 zl. Nerekonstruovatelný džbán typu C7, s páskovým uchem š. 23 a tl. 6 mm. Spočíval podstavou na dně hrobu. M Čelákovice A232580.

3 – sekeromlat. 73 × 45 × 36. V vývrt s fasetkou, nevýrazné stopy vrtání, přehlazené, Ø 10 vně a 12 zevniř. Hmotnost 208 g. Ležel na boku na dně hrobu. M Čelákovice A232816.

4 – čepel ze SGS s bilaterální retuší a rovně retušovaným koncem, v bazální a středové části vpravo s křemičitým leskem. Patka upravená více údery, bulbos vytvořen. D. 51, š. 21, tl. 4. Hmotnost 7,9 g. Ležela ventrální stranou směrem ke dnu hrobu, bulbem k jihu. M Čelákovice A232814.

5 – bazální a středová část čepelky ze SGS, bilaterálně s drobnou, patrně mechanickou retuší. Patka střežovitá, upravená dvěma údery, bulbos a úderová jizva vytvořeny. D. 37, š. 21, tl. 4. Hmotnost 5,2 g. Ležela ventrální stranou směrem ke dnu hrobu, bulbem k východu. M Čelákovice A232815.

Obr. 5. Zeleněč, okr. Praha-východ. Hrob H100 (1–4 keramika, 5 kámen) a H115 (1–2 keramika, 3–5 kámen). Doplněno o kód variant okrajů nádob, použitý v textu. Kreslila Irena Vajgllová, sestavil M. Dobeš, upravila B. Hrzůvá.

3. ROZBOR

3.1. Hroby a pohřby

3.1.1. Prostorová distribuce hrobů šňůrové keramiky

Nízký počet hrobů zjištěných na nalezišti neumožňuje bližší pozorování vztahující se k detailům jejich uspořádání. Obecně se předpokládá, že hroby šňůrové keramiky byly i v Čechách kryty mohylovými náspy, pro což svědčí jejich rozvolněná distribuce na příslušných nalezištích (jak poukázal již Böhm 1941, 178). Velikost, resp. průměr zpravidla půdorysně kruhových mohylových násypů pochopitelně nebyl nijak standardizovaný, soudě podle středoněmeckých a moravských analogií, kde jsou dochovány mohyly o průměru 4 až 25 metrů (Fischer 1956, 111–113; Peška – Plaček 2002, 27–34). V českých poměrech příznačných „plochými pohřebišti“, rozuměj pohřebišti s rozoranými/snesenými náspy, lze velikost mohyl odvozovat dvěma způsoby, a sice metodou nejmenší vzdálenosti (pro Čachovice viz Neustupný – Smrž 1989, 292–293, obr. 5; pro Vliněves Dobeš – Limburský a kol. 2013, 93–97, obr. 44), případně průměrem kruhových žlabů, které občas hroby obepínají. Ve Vliněvsi i Čachovicích byla shodně zjištěna

zhruba pětmetrová nejmenší vzdálenost mezi hroby, čili takovýto průměr by měly mít zhruba nejmenší mohyly. Tomu se v Zelenči blíží vzájemný prostorový vztah hrobů H18 a H19 (viz obr. 2). Variační šíři velikosti mohylových náspů šňůrové keramiky v Čechách by bylo možné odvodit od průměrů kruhových žlabů obepínajících občas hroby, které oscilují od extrémních 350 cm u objektu z Vliněvsi s pohřbem dítěte zemřelým ve věku 2–4 let (Dobeš – Limburský a kol. 2013, 56–58, obr. 24) po 9–10,5 metru u hrobů s pohřby dospělých mužů (Holodňák 2000).

Opakované využití starších pohřebních areálů, ať již způsobené vědomou návazností na starší pohřební okrsky, patrné ještě v terénu, či pouhými shodnými nároky na místa pohřbívání, skýtá i možnost horizontálně-stratigrafických pozorování spočívajících ve studiu prostorových poruch v distribuci mladších hrobů. Sevřený charakter hradištních pohřebišť je k tomu zvláště vhodný (srv. Šmejda 2001 na příkladu pohřebišť v Brandýsku), neboť zřetelné proluky lze nejpravděpodobněji vysvětlit existencí nedochovaných nadzemních objektů, buď současného stáří (např. svatyně), nebo právě starších mohyl. Pro jejich existenci v diskutované lokalitě by mohlo svědčit několik prázdných míst mezi hroby H18/19 a H115 na plánu obr. 2. Jejich případná chronologická vazba ke kultuře se šňůrovou keramikou samozřejmě není jediná možná, obecně ovšem nejspíše poukazují na významnou část původní pravěké, resp. středověké situace, která se nedochovala, se všemi interpretačními důsledky.

3.1.2. Hrobové jámy, pohřby a distribuce přídavků

Hrobové jámy se v Zelenči nevymykají z parametrů obvykle sledovaných na jiných pohřebišťích diskutované kultury. V zásadě jde opět půdorysně o širší obdélníky se zaoblenými rohy, delší osou s odchylkami orientovanými rovnoběžkovým směrem. Jejich hloubka dosahuje nejvýše 15 cm od úrovně skrývky, čili je v souladu se zpravidla obdobně většinově mělkými hroby v ostatních lokalitách. (V kontextu s pozorováním nastíněným v předchozím oddíle je tedy na pováženu, kolik hrobů daného období se vlastně na nalezišti mohlo dochovat.)

Ve čtyřech evidovaných hrobech bylo identifikováno celkem pět pohřbů, po jednom v objektech H19, 100 a 115 a dva v hrobě H18. Podle jejich polohy lze tři z nich klasifikovat jako pohřby žen (tj. s uložením ve skrčené poloze na levém boku s temenem lebky zhruba k východu a pohledem k jihu: mladistvá v hrobě H18 a pohřby v objektech H19 a H100) a dva jako mužské (pohřby na pravém boku: dítě v hrobě H18 a pohřeb v objektu H115). Pohřeb v posledně uvedeném objektu byl uložen v obvyklé poloze, tj. temenem lebky k západu a pohledem k jihu, na rozdíl od dítěte v hrobě H18, které spočívalo obličejovou částí k severu (a temenem lebky k východu). Jeho nezvyklé uložení je však velmi pravděpodobně dáno vzájemným vztahem obou zemřelých, kdy šlo nejspíše o pohřeb matky s potomkem, čili je zdůrazněna jejich přirozená citová vazba. Korelace archeologického a antropologického určení pohlaví není v dané lokalitě možná vzhledem k fragmentárnímu stavu dochování kosterních pozůstatků. Uložení horních končetin, pro šňůrovou keramiku do značné míry standardizované, bylo možné sledovat u pohřbů mladistvé v hrobě H18 a u jedinců v objektech H19 a H100. Ve všech případech šlo o polohu C (předloktí složena na břiše přes sebe), která je v české šňůrové keramice nejobvyklejší (Buchvaldek 1986, 94, obr. 16). Důvody různých pozic horních končetin u pohřbů pojednávané kultury (a též u zvoncovitých pohárů, srv. Havel 1978, 96–97, 108, obr. 3, tab. 4) dosud nebyly uspokojivě vysvětleny.

Umístění keramických přídavků v hrobových jamách nijak nevybočuje z dřívějších pozorování, nacházejí se převážně za zády a v okolí lebek (srv. Buchvaldek 1974; Dobeš – Limburský a kol. 2013, 112–121, obr. 57). Jistým specifikem v lokalitě může být umístění džbánů výhradně před trup zemřelého. Na jiných nalezištích u nich byl kromě této polohy využíván i prostor po obou stranách lebky.

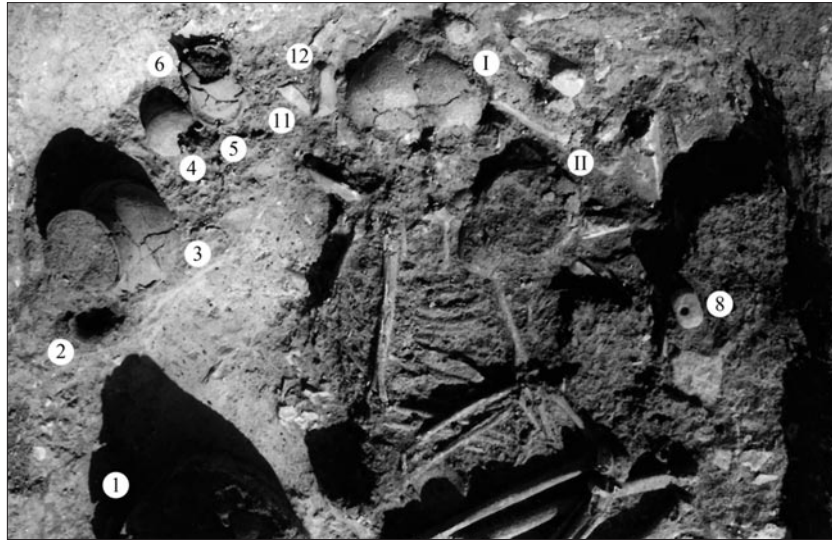
Vazba jednotlivých keramických tříd na pohlaví pohřbů rovněž odpovídá předchozím poznatkům – amfory a džbány se vyskytují u obou, vejčité nádoby, džbánkované a vejčité hrnky jen v ženských. Zajímavý je výskyt válcovitého poháru v hrobě 19 se ženským pohřbem (obr. 4:4). Jde o jediný typ poháru, který se objevuje v ženských hrobech třetí, tj. typologicky nejmladší nálezové skupiny,³ ve kterých poháry funkčně zjevně nahrazují džbány a hrnky. Přes použité názvosloví je tak zřejmé, že válcovité poháry nebyly v komunitách šňůrové keramiky chápány jako „pravé“ poháry, které se v nejmladší, lokální skupině/fázi vyskytují pouze v mužských hrobech. Prezence poháru v hrobě H18 (obr. 3:6) tak lze vysvětlit pouze přítomností pohřbu mužského pohlaví, tedy ani ne jednoročního chlapce, provázejícího skelet uložený na levém boku, tedy patrně jeho matku.

S pohřbem chlapce bezpochyby souvisí i sekeromlat, uložený za jeho týlem při jižní stěně hrobu. Je nedovrtaný, čili nikdy nemohl být v reálném oběhu, jednoznačně je v hrobě uložen coby symbolický identifikátor diskutovaného pohřbu. V prostředí kultury se šňůrovou keramikou nejde o ojedinělý

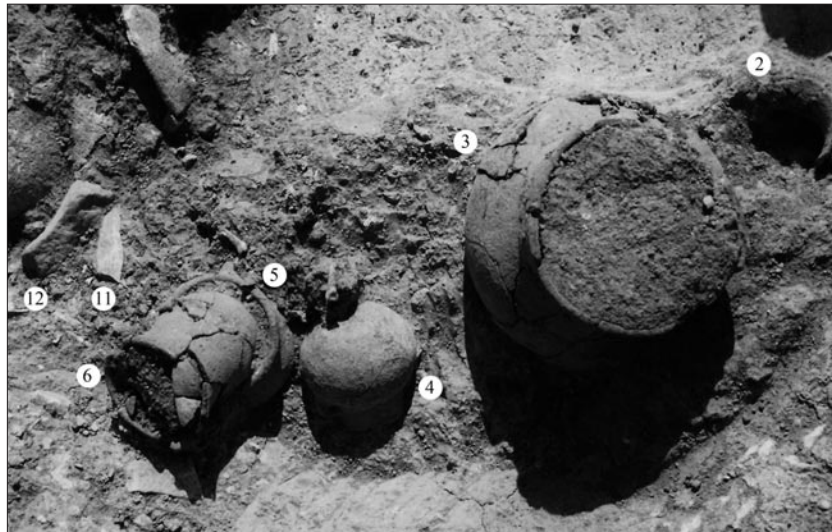
³ K datování diskutovaných souborů viz kap. 3.2.

Obr. 6. Zeleněč, okr. Praha-východ, hrob H18, terénní foto. Číslování nálezů odpovídá jejich označení v kapitole 2 a na obr. 3–5. Foto J. Špaček, upravil M. Dobeš. Originál uložen v archivu Městského muzea v Čelákovcích pod č. 43314.

Obr. 7. Zeleněč, okr. Praha-východ, hrob H18, terénní foto. Číslování nálezů odpovídá jejich označení v kapitole 2 a na obr. 3–5. Foto J. Špaček, upravil M. Dobeš. Originál uložen v archivu Městského muzea v Čelákovcích pod č. 43319.

případ (viz Turek 2000; Vejskalová 2009), kdy byli sekeromlaty vybaveni chlapci ve věku předcházejícím případnou iniciací, přijetí do stavu mužů (uvádí se, že v pravěku příslušné přechodové rituály probíhaly mezi sedmým a čtrnáctým rokem: Lillehammer 1989, 91, 93, 98; Kern – Lobisser 2010, 31). Sekeromlaty v hrobech tedy nemusí symbolizovat jen příslušnost k bojovníckému stavu, nýbrž případné dědičné postavení v komunitě, příslušnost ke klanu, kastě, předurčení budoucího postavení či očekávání vkládané do zesnulého jeho pozůstalými. Každopádně je nutné poznamenat, že ne všechny hroby dospělých mužů šňůrové keramiky bývají vybaveny sekeromlaty.

Pečlivě vedené výzkumy hrobů logicky přispívají i k představám o jejich původním vzhledu. Opakovaně se ukazuje, že ne všechny nádoby stály na dně, ale že některé z nich musely být původně umístěny někde výše, a to v dutém prostoru. Pro něj kromě jiného⁴ svědčí i nádoby povalené na bok. V Zelenči lze nastíněné dokumentovat zejména pozicí vejčitého hrnku/dózy, který spočíval ve výplni hrobu dnem nahoru (obr. 6:4 a 7:4). Předpoklad dutého prostoru navíc komplikuje analýzy detailního umístění drobnějších předmětů, např. štípané industrie, u které mohlo docházet k výraznějším posunům.

3.2. Výbava hrobů

Poměrně bohatě vybavené hroby poskytly kromě keramiky i artefakty zhotovené z kamene, tj. sekeromlaty, štípanou industrii a brousky, a rovněž předměty měděné. Shluk neidentifikovaných kostí zví-

⁴ Hroby šňůrové keramiky jsou příznačně humózní hlinitou výplní, prakticky bez podílu podloží, do kterého byla jáma vykopána. Nemohly tedy být zaházeny výkopkem, čili směsí podloží a ornice. Proto se předpokládá, že šlo o duté prostory, hrobky, do kterých se posléze proplavil/propadl hlinitý násep mohly.

řecích z hrobu H19 (č. 10) lze patrně interpretovat jako záměrný masitý přídavek; souvislost zploštělého kulovitého předmětu z porézní lehké hlíny z hrobu H18 (č. 13) s jeho výbavou je sporná, stejně jako jeho funkční interpretace. Absence dokladů předchozího pohřbívání/sídlení v místě minimalizuje vyhodnocení některých předmětů, zejména štípané industrie, jako starších intruzí. Problematický je v tomto ohledu výskyt částí evidentně dalších nádob v zásypech hrobů (č. 7 v objektu H18 a č. 6 v objektu H19), který může svědčit o jiných souvěkových aktivitách v místě (srv. *Dobeš – Limburský 2013, 144–145*), pokud ovšem nejde o poslední zbytky regulérní výbavy, transformované pochody popsány v závěru předchozí kapitoly.

3.2.1. Keramika

Většinu keramiky tvoří běžné typy obvyklých tříd kultury se šňůrovou keramikou (k použité typologii a datování viz *Buchvaldek 1986, 79–110, obr. 43–46*). Mezi amforami tak lze identifikovat nezdobené formy A25f (*obr. 3:1, 4:1*), A24a (*obr. 3:2*) a blíže typologicky neuchopitelný nerekonstruovatelný exemplář v hrobě H100, ke střídmě zdobeným patrně patřila amfora z hrobu H115, kterou též nebylo možné ani kresebně rekonstruovat. Při převaze ženských hrobů nepřekvapí výskyt vejčitých nádob, jak tvarů zdobených (typ D3: *obr. 5:4*), tak nezdobených (typ D5: *obr. 3:3* a patrně i 4:3). Většinou jsou prosté ornamentace i džbány (typ C7: *obr. 4:2* a nezobrazený exemplář z hrobu H115), s výjimkou tvaru v hrobě H100, opatřeného svazky místy obrvených otisků šňůry (nejvíce se blíží typu C1: *obr. 5:2*). Pro ženské hroby jsou mimo vejčité nádoby typické, jak napsáno výše, i džbánkovitě (typ N2: *obr. 3:5* a 4:5) a vejčité hrnky (patrně nerekonstruovatelný exemplář P1 v hrobě H19; blíží se jim i hybrid dózy a diskutovaného typu z hrobu H18, *obr. 3:4*); jedinec třídy N/P se podle dochovaného zlomku s ouškem skrýval i pod tvarově blíže neurčitelnou nádobou č. 3 v hrobě H100.

Všechny výše uvedené tvary, resp. typy jsou jednoznačně představiteli typologicky a rámcově i chronologicky nejmladší, tj. lokální šňůrové keramiky v Čechách. Pod tímto úhlem je třeba vidět i pohár z hrobu H18 (*obr. 3:6* a 11:3), který proporcemi vzdáleně připomíná typ B8 druhé, tj. starší náleзовé skupiny. Poháry daného typu ovšem často bývají opatřeny výzdobou charakteristickou pro tuto náleзовou skupinu, jako jsou vstřícné rýhy či archaicky uspořádané otisky šňůry (viz *Buchvaldek 1986, obr. 45:B8*), přičemž i jejich profilace bývá odlišná od diskutovaného exempláře – lom je posazen níže a vyšší hrdlo bývá plynule prohnuté. Lom pojednávaného poháru je však až schůdkovitě odsazený, navazující hrdlo se kónicky zužuje a zhruba v poslední pětině se ostřeji rozevívá. Tektonikou se tak blíží tzv. nagyrévským džbánkům ökörhalmoského typu B, které se vyskytují na Moravě v lokální, čili typologicky nejmladší náleзовé skupině IIIC (*Buchvaldek 1978, 57, Abb. 8:2–3, 9:7; Šebela 1990, 120; Šebela 1991, 24*). Profilací tomuto hybridnímu tvaru stojí na Moravě nejbliže džbánek z hrobu 2 v Nítkovicích (*Šebela 1999, 116, Pl. 77:8*), přesné analogie zelenečského poháru v příslušném materiálu ovšem nenajdeme (srv. *Čižmář – Geisler 1998; Šebela 1999; Kolář a kol. 2011*). Inspirační zdroje nagyrévských džbánů lze hledat ve starobronzovém prostředí Karpatské kotliny, stejně jako dalších tvarů typologicky mladší šňůrové keramiky na Moravě. Výskyt exempláře blízcího se tektonikou moravským formám bychom tak mohli považovat obecně za doklad kontaktu jihovýchodním směrem (čili např. v kontextu nejen v pravěku běžně aplikované exogamie /pro šňůrovou keramiku např. *Haak et al. 2010/* by žena pohřbená v hrobě H18 mohla pocházet z Moravy).

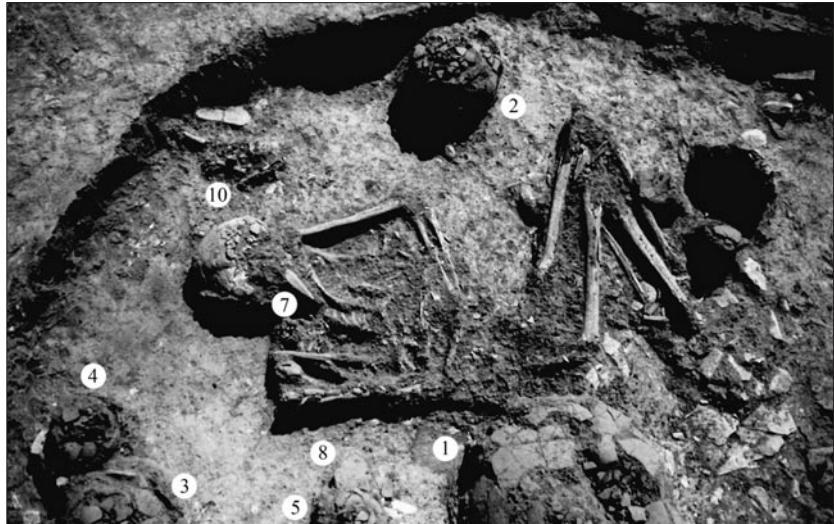
Prvky moravské šňůrové keramiky se v Čechách neomezují pouze na diskutovaný nále. Vzhledem ke své poloze se česká šňůrová keramika svou náplní moravské (a dolnorakouské) logicky podobá nejvíce (např. džbány dřevohostického typu, obecně považované za jihovýchodní prvek, jsou vlastní pouze výše uvedeným skupinám, jinde se masově nevyskytují, srv. *Buchvaldek 1986, 90, 113; Buchvaldek 1998, 30*). Kromě nastíněných obecných souvislostí však v Čechách najdeme, podobně jako v Zelenči, formy, které je možné považovat přímo za importy či napodobeniny moravské šňůrové keramiky, resp. za její specifické ohlasy. Jmenovat lze např. dvouuchou mísu a plastickou výzdobu na džbánu z pohřebiště v Klučově (*Zápotocký – Kudrnáč 2008, 82–83, obr. 18:9 a 19:2*), džbánky z Vliněvsí a Ohrady, velmi blízké nagyrévským formám (*Dobeš – Limburský a kol. 2013, 120, obr. 26:2 a tab. 15:9; Buchvaldek 1982, 15, 28, obr. 8:1*), plastické aplikace na amfoře z Českého Brodu – Chouranic (*Buchvaldek 1978, 47, obr. 6:8*) a letonický džbán z Mlékosrb u Nového Bydžova (*Buchvaldek 1978, obr. 6:3*).

3.2.2. Sekeromlaty a brousky

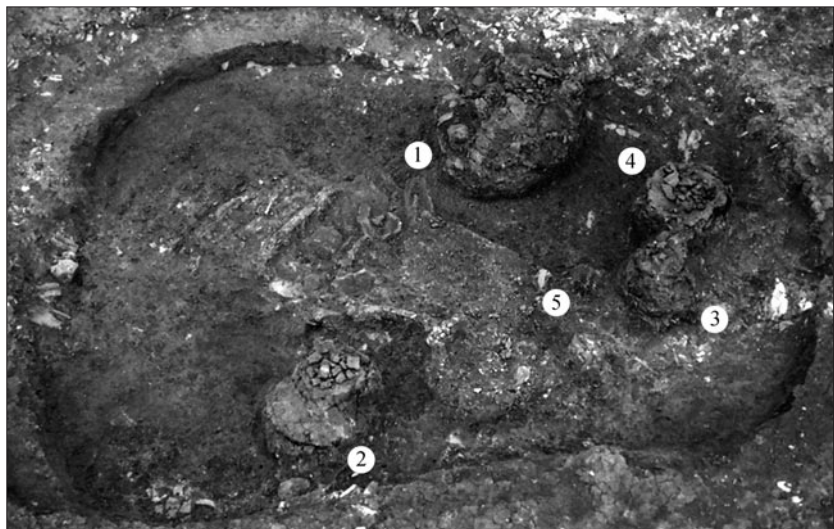
Oba sekeromlaty, vyzvednuté z hrobů H18 a H115, spadají stejně jako keramika do náplně třetí, tj. lokální náleзовé skupiny šňůrové keramiky v Čechách. Exemplář z hrobu H115 (*obr. 5:3*) lze ztotožnit s typologicky „výběhovou“ formou sekeromlatu českého typu BHA3 (*Buchvaldek 1986, 91–92, obr. 46*),

Obr. 8. Zeleneč, okr. Praha-východ, hrob H19, terénní foto. Číslování nálezů odpovídá jejich označení v kapitole 2 a na obr. 3–5. Foto J. Špaček, upravil M. Dobeš. Originál uložen v archivu Městského muzea v Čelákovcích pod č. 43357.

Obr. 9. Zeleneč, okr. Praha-východ, hrob H100, terénní foto. Číslování nálezů odpovídá jejich označení v kapitole 2 a na obr. 3–5. Foto J. Špaček, upravil M. Dobeš. Originál uložen v archivu Městského muzea v Čelákovcích pod č. 43774.

Obr. 10. Zeleneč, okr. Praha-východ, hrob H115, terénní foto. Číslování nálezů odpovídá jejich označení v kapitole 2 a na obr. 3–5. Foto J. Špaček, upravil M. Dobeš. Originál uložen v archivu Městského muzea v Čelákovcích pod č. 43941.

se kterou zjevně souvisí i nedbale vypracovaný a nedovrtaný mlátek z hrobu H18 (obr. 3:8, k interpretaci jeho výskytu v diskutovaném hrobě viz kap. 3.1.2).

K obvyklým artefaktům nalézaným v objektech diskutované kultury patří i brousky (obr. 3:12 a 4:8); jejich počet lze v současnosti odhadnout na více než 35 kusů. Vyskytují se jak v mužských, tak v ženských hrobech a chronologicky jsou zcela ambivalentní (Buchvaldek 1986, 92, obr. 46).

3.2.3. Štípaná industrie

Hojně zastoupena bývá v hrobech české šňůrové keramiky kamenná štípaná industrie. Z hlediska použité suroviny jde u všech pěti artefaktů ze Zelenče (*obr. 3:11, 4:7, 5/H100:5 a 5/H115:4–5*) o silicit glacienních sedimentů (SGS), který patří mezi základní suroviny, používané na přípravu jejích štípaných artefaktů. V podstatě lze konstatovat, že tato surovina převyšuje procentním zastoupením všechny ostatní. Například na pohřebišti v Praze-Jinonicích tvoří artefakty ze SGS přes 70 % dané kategorie nálezů (*Buchvaldek – Popelka 1994, 49*). V případě našeho souboru jde navíc o předměty, u nichž lze surovinu označit jako vysoce kvalitní, makroskopicky velmi čerstvou, se stále držícím ostrím hran.

Ve všech pěti případech jde o typicky sekundárně upravené artefakty, příznačné pro kulturu se šňůrovou keramikou nejen na území Čech. Tvoří je bilaterálně retušované čepel/čepelky, přičemž někdy jsou artefakty touto retuší terminálně (*Vencl 1971, 86; Popelka 1992, 90*) a občas i bazálně zahroceny (např. *Popelka 1992, Fig. 1:2, 6, Fig. 2: 2*). Častý je také výskyt čepelí/čepelků, které jsou sice bez sekundární úpravy provedené retuší, avšak sledem úderů výrobce směřující rovněž k získání zahroceného tvaru artefaktu, většinou na terminálním konci (např. *Popelka 1992, Fig. 1:1*). Popsaný tvar čepelí je pro štípanou industrii kultury se šňůrovou keramikou natolik typický a jeho výskyt v dalších kulturách neolitu a eneolitu do té míry neprokázaný, že jej lze v některých případech (s využitím dalších chronologických indicií) využít pro dataci výjimečných nálezů, jako např. depotu silexů z Břežánek (*Popelka 1991, 22–23*).

Zmínku jistě zasluží jeden ze dvou artefaktů z hrobu H115. Jde o pazourkovou čepel s bilaterální retuší a rovně retušovaným koncem, na níž je v bazální a středové části vpravo bifaciálně makroskopicky zřetelný křemičitý lesk (*obr. 5:4*). Vzhledem k tomu, že artefakt tvarově vyhovuje produkci štípané industrie kultury se šňůrovou keramikou, vypovídá též o způsobu hospodaření a formách obživy dané společnosti.⁵

3.2.4. Měděná industrie

Stopy po výskytu těchto předmětů byly identifikovány v podobě měděnky v hrobech H18 a H19, artefakty se však dochovaly pouze v prvně jmenovaném. Měděná industrie bývá až na výjimky registrována v ženských hrobech (s další literaturou souhrnně *Dobeš 2013, 81–88*), což potvrzuje i situace v Zelenči: v hrobě H19 byl uložen ženský pohřeb a v hrobě H18 se měděnka nachází na pravé klíční kosti a spodní čelisti mladistvé.

Z obou předmětů z hrobu H18 lze jako funkčně nesnadno uchopitelný předmět vyhodnotit měděný drátek, snad šidélko, výsledek reutilizované záušnice (*obr. 3:10 a 11:2*). Typově jednoznačný je ovšem druhý artefakt. Jde o šroubovicovou záušnici ze zdvojeného drátu (*obr. 3:9 a 11:1*), která dosud nebyla v Čechách v kontextu kultury se šňůrovou keramikou nalezena. Jedinou souvěkou analogii představuje soubor pěti typově totožných artefaktů z hrobu v Brně-Chrlících (*Šebela 1999, 36–37, Pl. 4:1–3, 7–8*). Jejich výskyt je poté hojnější v kultuře se zvoncovitými poháry jak v Čechách (Lochenice: *Buchvaldek 1990, 30, 8:2–3*), tak na Moravě (Lechovice, Turovice a další, souhrnně *Šumberová 1992, 117–120, Abb. 2, a Peška 2004, 115, 119*), posléze je zcela obvyklý v kultuře únětické. Nález ze Zelenče tedy lze rovněž považovat za doklad kontaktu s moravským prostředím.⁶

Oba artefakty byly analyzovány rentgeno-fluorescenční metodou v Ústavu jaderné fyziky AV ČR v Řeži u Prahy (viz *tab. 1*). Pro jejich vyhodnocení je podstatné, že byly provedeny na nábrusu kovového jádra a nikoli z patiny, ve které bývají hodnoty některých stopových prvků (např. antimon, cín, stříbro) až řádově vyšší (srv. např. výsledky analýz různých typů povrchů a jader dvou časně eneolitických seker z východní Moravy: *Menoušková – Fikrle – Frána 2013, 187–189, tab. 1*). Zvolená metodika měření

Předmět	Místo odběru	Uložení	Metoda	Cu	Sn	As	Sb	Ag	Ni	Bi	Pb	Zn	Au	Fe
záušnice	jádro/nábrus	Čelákovice A232761	RFA	97,8	0,08	0,12	0,2	0,3	0,08	0,07	0,08	<0,03	<0,05	0,4
drátek	jádro/nábrus	Čelákovice A232762	RFA	97,4	<0,05	<0,05	0,3	2,1	<0,03	<0,05	<0,05	<0,03	<0,05	<0,1

Tab. 1. Zeleněč, okr. Praha-východ. Rentgeno-fluorescenční analýzy obou kovových předmětů z hrobu H18. Analýzy provedl M. Fikrle z Ústavu jaderné fyziky AV ČR, v. v. i.

⁵ Silexy by neměly být opatřovány identifikačním číslem (a následně přelakovávány) při pracovních hranách artefaktu, jak je tomu v daném případě, ať již kvůli případnému sledování pracovních stop prostřednictvím traseologické metody, či z důvodů možné kolize laku s křemičitým leskem. Lak skryje lesk, nebo opačně vyvolá dojem jeho přítomnosti!

⁶ Záušnice by se měly vyskytovat u pohřbů v párech, druhý kus se tedy buď nedochoval, nebo jeho zbytky představuje drátek *obr. 3:10*.

samozejmě s sebou nese věrohodnější výsledky, na druhé straně se za současného stavu měření stává obtížným vzájemné porovnání analýz, která byly pro šňůrovou keramiku v Čechách prováděny z patiny (jde o rentgeno-fluorescenční analýzy shrnuté in *Dobeš 2013*, 111, tab. 11).

Kovové předměty ze Zelenče se složením odlišují. Drátek je vyroben z mědi s vyšším podílem (desetiny až procenta) stříbra a antimonu, čili proporcemi stopových prvků připomíná časně eneolitickou měď typu Nógrádmarcál, ze které byla vyráběna většina souvěkých artefaktů v Čechách i na Moravě. Záušnice naproti tomu, při řádově shodném zastoupení obou jmenovaných prvků, navíc obsahuje desetiny procenta arzenu. Dané proporce zhruba odpovídají mědi typu Handlová (k uvedeným typům mědi již viz *Schubert 1982*), příznačné pro typologicky pokročilé sekeromlaty eponymního názvu a některé další těžké měděné předměty z přelomu časného a staršího eneolitu (komentář k analýzám kovu měděných předmětů českého eneolitu viz *Dobeš 2013*, 106–113). Obdobné proporce stopových prvků najdeme v Čechách ve šňůrové keramice i u dalších měděných předmětů (srv. tab. 11 in *Dobeš 2013*), otázkou samozřejmě zůstává původ kovu. Lze přirozeně uvažovat o slovenských ložiscích, která se uvádějí jako zdroje obou výše uvedených druhů mědi, může samozřejmě jít o rámcově shodné typy kovu, ovšem různého původu, a pochopitelně též o využití starších náhodně nalézáných (nebo cíleně vyhledávaných?) artefaktů, tedy měděných sekeromlatů, seker s křížovým ostřím a plochých seker, jako surovin pro výrobu šperků v pojednávaném období. Skromný počet analýz pro daný úsek eneolitu však zatím vylučuje alespoň přibližné stanovení váhy jednotlivých možností v příslušné argumentaci.

Obr. 11. Zelenč, okr. Praha-východ. Měděná záušnice (1), drátek (2) a pohár (3) z hrobu H18. Foto M. Lutovský a M. Dobeš.

4. ZÁVĚR

Čtyři kostrové hroby kultury se šňůrovou keramikou, prozkoumané v roce 2004 při záchranném výzkumu v Zelenči, poskytly několik pozoruhodných poznatků.

První z nich se týká rozložení hrobů, resp. jejich horizontálně-stratigrafických vztahů s pozdějším hradištním pohřebištěm, využívajícím stejnou polohu. Proluky v relativně sevřené distribuci hradištních hrobů poukazují na možná místa výskytu starších mohylových náspů, kterými byly dle stávajících poznatků kryty v Čechách i hroby šňůrové keramiky (*obr. 2*). Prázdná místa mezi hradištními objekty mohou přirozeně svědčit i pro jiné aktivity, v tom i souvěké, nevelká hloubka hrobů šňůrové keramiky (10–15 cm od podloží) však svrchu uvedenou možnost jenom podporuje. Může tak jít o poslední indicie poukazující na nedochované pohřební památky ze závěru eneolitu, již kdysi zničené orbou a související erozí.

Fotografická a kresebná dokumentace objektů poskytla rovněž interpretační podklady k představám o původním vzhledu hrobů. Zejména poloha vejčitého hrnku/dózy v hrobě H18, který v něm spočíval dnem nahoru (*obr. 6:4 a 7:4*), opakovaně potvrdila existenci dutého prostoru, čili hrobky. Jejich výskyt i v dané lokalitě indikují hlinité zásypy hrobů, bez výrazného podílu podloží, kterými byly prostory vyplněny po provalení předpokládaných dřevěných povalů, přičemž přímým zdrojem těchto výplní byly mohylové náspy nad nimi.

V uvedených hrobech bylo pohřbeno celkem pět jedinců, dle poloh ve skrčené poloze na levém boku šlo ve třech případech o ženy (mladistvá v hrobě H18 a dále pohřby v objektech H19 a H100) a ve dvou o osoby mužského pohlaví (dítě v hrobě H18 a pohřeb v objektu H105). Korelace s antropologickým určením v zásadě není možná vzhledem ke špatnému zachování kosterních pozůstatků. Pozoruhodný je v tomto ohledu kontext nedovrtaného sekeromlatku z hrobu H18, který již podle umístění v něm zjevně patřil k pohřbu ani ne jednoročního chlapce (viz *obr. 3*). V tomto případě (a u šňůrové keramiky v několika dalších) nelze uvažovat o souvislosti sekeromlatů jako mužských atributů až s případnou iniciací, přijetím do stavu bojovníků, ale o jiném významu. V úvahu připadá nárok na přídavek daný původem, příslušností k jisté mužské skupině, kastě, sekeromlátek může symbolizovat předpokládané

budoucí postavení zemřelého, očekávání vkládané do zesnulého jeho pozůstalými atp. Nutno podotknout, že zdaleka ne všechny mužské hroby diskutované kultury byly sekeromlaty vybaveny.

Podle přídavek lze všechny hroby bez problémů zařadit do české lokální kultury se šňůrovou keramikou, čili typologicky i chronologicky nejmladší nálezové skupiny. Jejich výbava sestává až na výjimky (viz níže) z běžných typů amfor, džbánů, hrnků a vejčitých nádob, z nekeramických nálezů ze sekeromlatů českého typu, brousků a štípané industrie (obr. 3–5).

Z výbavy se vymykají dva artefakty, a sice pohár a měděná záušnice stočená ze zdvojeného drátku (obr. 11), oba z hrobu H18. Pohár se profilací zřetelně odlišuje od standardních nádob daného typu v české šňůrové keramice, tektonikou připomíná tzv. nagyrévské džbány ökörhalmoského typu B, které se ojediněle nacházejí v celcích typologicky nejmladší nálezové skupiny IIIC (Buchvaldek 1978, 57, Abb. 8:2–3, 9:7; Šebela 1990, 120; Šebela 1991, 24). Měděná záušnice má analogii v souvěkém prostředí opět na Moravě (Brno-Chrlice: Šebela 1999, 36–37, Pl. 4:1–3, 7–8), přičemž v Čechách jde v daném kulturním prostředí o první nález tohoto typu, který se posléze vyskytuje v kultuře se zvoncovitými poháry a ve starší době bronzové. Spolu s několika dalšími nálezy (viz kap. 3.2.1) tak jde o doklady přímých kontaktů mezi českou a moravskou šňůrovou keramikou.

LITERATURA

- Böhm, J. 1941: Kronika objeveného věku. Praha.
- Buchvaldek, M. 1974: Zur Bedeutung der Bestattungsbräuche der mitteleuropäischen Schnurkeramik, Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – *Musaica* 24 (13), 51–62.
- Buchvaldek, M. 1978: Otázka kontinuity v českomoravském mladším eneolitu, *Praehistorica* 7, 35–64.
- Buchvaldek, M. 1982: Katalog šňůrové keramiky v Čechách I. Kolínsko a Kutnohorský, *Praehistorica* 10, 9–30.
- Buchvaldek, M. 1986: Kultura se šňůrovou keramikou ve střední Evropě I. Skupiny mezi Harcem a Bílými Karpaty, *Praehistorica* 12, 1–160.
- Buchvaldek, M. 1990: Pohřebiště lidu se zvoncovitými poháry, *Praehistorica* 16, 29–49.
- Buchvaldek, M. 1998: Kultura se šňůrovou keramikou ve střední Evropě II. Skupiny mezi horním Rýnem, Mohanem a středním Dunajem, *Praehistorica* 23, 17–60.
- Buchvaldek, M. – Popelka, M. 1994: Poznámky k pohřebišti se šňůrovou keramikou v Praze-Jinonicích, *Praehistorica* 21, 41–52.
- Čížmář, M. – Geisler, M. 1998: Hroby kultury se šňůrovou keramikou z prostoru dálnice Brno-Vyškov. *Pravěk – Supplementum* 1. Brno.
- Dobeš, M. 2013: Měď v eneolitických Čechách. *Disertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 16. Praha.
- Dobeš, M. – Limburský, P. a kol. 2013: Pohřebiště staršího eneolitu a šňůrové keramiky ve Vliněvsi. S příspěvků Želimira Brniče, Jakuba Likovského, Miroslava Popelky, René Kyselého a Jaroslava Hlaváče. *Archeologické studijní materiály* 22. Praha.
- Fischer, U. 1956: Die Gräber der Steinzeit im Saalegebiet. Studien über neolithische und frühbronzezeitliche Grab- und Bestattungsformen in Sachsen-Thüringen. *Vorgeschichtliche Forschungen*. Heft 15. Berlin.
- Haak, W. – Brandt, G. – Meyer, Ch. – de Jong, H. N. – Ganslmeier, R. – Pike, A. W. G. – Meller, H. – Alt, K. W. 2010: Die schnurkeramischen Familiengräber von Eulau – ein außergewöhnlicher Fund und seine interdisziplinäre Bewertung. In: H. Meller – K. W. Alt (Hrsg.), *Anthropologie, Isotopie und DNA – biographische Annäherung an namenlose vorgeschichtliche Skelette?* 2. Mitteldeutscher Archäologentag vom 08. bis 10. Oktober 2009 in Halle (Saale). Tagungen des Landesmuseum für Vorgeschichte Halle 3. Halle (Saale), 53–62.
- Havel, J. 1978: Pohřební ritus kultury zvoncovitých pohárů v Čechách a na Moravě, *Praehistorica* 7, 91–117.
- Holodňák, P. 2000: Hrob kultury se šňůrovou keramikou s kruhovým obvodovým příkopem z Chudeřína. In: P. Čech – M. Dobeš (eds.), *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi*. Most, 87–92.
- Kern, D. – Lobisser, W. 2010: Pupperl und Pfeiferl – Zu einer schnurkeramischen Kinderbestattung von Franzhausen, Niederösterreich, *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft* 140, 23–38.
- Kolář, J. a kol. 2011: Kultura se šňůrovou keramikou v povodí říčky Hané na střední Moravě. Pohřební areály z prostoru dálnice D1 v úseku Vyškov-Mořice a dalších staveb. *Pravěk – Supplementum* 23. Brno.
- Lillehammer, G. 1989: A child is born. The child's world in an archaeological perspective, *Norwegian Archaeological Review* 22/3, 89–105.
- Lutovský, M. – Špaček, J. 2019: Raně středověké pohřebiště v Zelenči, okr. Praha-východ. V přípravě.
- Menoušková, D. – Fikrle, M. – Frána, J. 2013: Časné eneolitické měděné sekery z Buchlovic a Uherského Hradiště, katastrálního území Sady, *Slovácko* 55, 181–192.

- Neustupný, E. – Smrž, Z. 1989: Čachovice – pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou a zvoncovitých pohárů, *Památky archeologické* 80, 282–383.
- Peška, J. 2004: Zlaté ozdoby z hrobů kultury se šňůrovou keramikou na Moravě. In: J. Bátora – V. Furmánek – L. Veličák (eds.), *Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag*. Nitra, 93–136.
- Peška, J. – Plaček, M. 2002: Dědictví věků. Nemovitě archeologické památky Přerovska. Olomouc.
- Popelka, M. 1991: Depoty štípané industrie z Roztok a Břežánek, *Praehistorica* 18, 9–24.
- Popelka, M. 1992: Chipped Stone Industry of the Bohemian Corded-Ware Culture, *Praehistorica* 19, 89–94.
- Schubert, E. 1982: Grundzüge der metallurgischen Entwicklung im nordwestlichen Karpatenbecken bis zur Mitte des 2. Jahrtausends v. u. Z., *Archeologia Polski* 27, 315–317.
- Šebela, L. 1990: Postavení kultury se šňůrovou keramikou v moravském eneolitu a její vztah k vývoji v Karpatské kotlině, *Přehled výzkumů 1987*, 116–121.
- Šebela, L. 1991: Die Chronologie der Schnurkeramik in Mähren. In: Ch. Strahm (ed.), *Internationales Symposium „Die kontinentaleuropäischen Gruppen der Kultur mit Schnurkeramik. Praha – Štířín, 1. – 6. 10. 1990.“ Die Chronologie der regionalen Gruppen. Zusammenfassungen. Freiburg i. Br.*, 23–28.
- Šebela, L. 1999: *The Corded Ware Culture in Moravia and in the Adjacent Part of Silesia (Catalogue)*. Brno.
- Šmejda, L. 2001: Kostel, nebo mohyla? Příspěvek ke studiu pohřebních areálů, *Archeologické rozhledy* 53, 499–514.
- Špaček, J. – Snítily, P. 2005: Archeologické výzkumy Městského muzea v Čelákovcích v roce 2004, *Středočeský vlastivědný sborník* 23, 150–157.
- Šumberová, R. 1992: Typologie des Kupferschmucks und der Kupfergeräte in der schnurkeramischen Kultur Böhmens und Mährens, *Praehistorica* 19, 117–125.
- Turek, J. 2000: Being a Beaker Child. The Position of Children in Late Eneolithic Society. In: I. Pavlů (ed.), *In memoriam Jan Rulf. Památky archeologické – Supplementum* 13. Praha, 422–436.
- Vejskalová, L. 2009: Pohřbívání dětí v neolitu a eneolitu na našem území, *Praehistorica* 28, 237–279.
- Vencl, S. 1971: Současný stav poznání postmesolitických štípaných industrií v Československu. In: J. K. Kozłowski (ed.), *Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneolitycznym*. Kraków, 74–99.
- Zápotocký, M. – Kudrnáč, J. 2008: Eneolitický sídlištní a pohřební areál v Klučově – „Na vrchu“. Příspěvek k periodizaci řívnáčské kultury, *Památky archeologické* 99, 35–92.

Zu mährischen Einflüssen in böhmischer Schnurkeramik. Das Gräberfeld in Zeleneč, Bez. Prag-Ost

Während einer archäologischen Rettungsgrabung, die sich auf das burgwallzeitliche Gräberfeld konzentrierte, wurden im Jahre 2004 auch vier schnurkeramische Körpergräber untersucht (*Abb. 1–2*). Deren Verteilung im Rahmen der Fundstelle war relativ locker (minimale Entfernung betrug 8 m), es lässt sich also ähnlich wie sonst annehmen, dass sie ursprünglich von Grabhügeln überdeckt waren. Auf die Existenz von älteren Grabhügeln auf der Fundstelle verweisen schließlich auch die kreisförmigen bis ovalen Lücken in der Verteilung der burgwallzeitlichen Gräber (siehe *Abb. 2*). Es ist daher gut möglich, dass ein Teil der schnurkeramischen Gräber (bzw. der vorburgwallzeitlichen Hügelgräber im Allgemeinen) schon früher durch den Ackerbau vernichtet wurde.

In den obenerwähnten Gräbern waren insgesamt fünf Individuen bestattet. Anhand der linksseitigen Hockerlage handelte es sich in drei Fällen um Frauen (junge Frau im Körpergrab H18, H19, H100) und in zwei Fällen um Männer (das Kind im Körpergrab H18, H105). Nach der anthropologischen Begutachtung zu urteilen war im Körpergrab 18 ein jugendliches Individuum, vermutlich eine Frau, zusammen mit einem Kleinkind (bis zu einem Jahr alt) bestattet. Im Körpergrab 19 befand sich ein Erwachsener, im Körpergrab 100 ein Kind im Alter von 8 bis 9 Jahren und im Körpergrab 115 ein Erwachsener im Alter von bis zu 30 Jahren. Bemerkenswert ist der Kontext der Hammeraxt aus dem Körpergrab 18, die schon anhand der Position im Körpergrab offensichtlich zur Bestattung des Jungen gehörte (*Abb. 3:8* und *6:8*). Damit zeugt sie von seinem gesellschaftlichen Status eines potenziellen Kriegers, der vermutlich durch Vererbung, und nicht durch eine eventuelle Initiation erlangt wurde. In Erwägung käme auch die Angehörigkeit zu einer männlichen Gruppe oder Kaste, deren äußere Kennzeichnung unter anderem durch den Besitz einer Hammeraxt demonstriert wäre (bei weitem nicht alle schnurkeramischen Männergräber waren nämlich mit Hammeräxten ausgestattet).

Sämtliche Gräber kann man problemlos in die böhmische Lokalgruppe der Schurkeramik, d. h. in die typologisch jüngste Fundgruppe einordnen. Die Grabausstattung besteht, bis auf einige Ausnahmen (siehe unten), aus gewöhnlichen Typen von Amphoren, Krügen, Töpfchen und eiförmigen Gefäßen, die für die behandelte Fundgruppe typisch sind. Ergänzt werden sie durch Hammeräxte böhmischen Typs, Schleifsteine und steinerne

Spaltindustrie, die ohne Ausnahme aus baltischem Feuerstein hergestellt wurde (Abb. 3–5). Von den Grabbeigaben weichen zwei Artefakte ab, und zwar ein Becher und ein kupferner, schlingenartig gewundener Lockenring, beide aus dem Körpergrab H18 (Abb. 3 und 11). Der Becher unterscheidet sich in seiner Profilierung von den standardmäßigen Gefäßen dieses Typs in böhmischer Schnurkeramik. Mit seiner Tektonik erinnert er an die Funde der sog. Nagyrév-Krüge des Ökörhalom-Typs B, die vereinzelt in Befunden der typologisch jüngsten Schurkeramik in Mähren vorkommen (z. B. *Buchvaldek* 1978, 57, Abb. 8:2–3, 9:7; *Šebela* 1990, 120; *Šebela* 1991, 24). Der kupferne Lockenring repräsentiert im Bereich der böhmischen Schnurkeramik den ersten Fund seiner Art, der seine Parallelen ebenfalls in der jüngeren mährischen Schnurkeramik findet (Brno-Chrlice: *Šebela* 1999, 36–37, Pl. 4:1–3, 7–8).

(Deutsch von Jana Kličová)

Abb. 1. Zeleneč, Bez. Prag-Osten. Lage der Fundstelle.

Abb. 2. Zeleneč, Bez. Prag-Osten. Übersichtsplan der Fundstelle mit Lokalisierung der behandelten vier schnurkeramischen Körpergräber.

Abb. 3. Zeleneč, Bez. Prag-Osten, Körpergrab H18. 1–7 Keramik, 8, 11–12 Stein, 9–10 Kupfer.

Abb. 4. Zeleneč, Bez. Prag-Osten, Körpergrab H19. 1–6 Keramik, 7–8 Stein.

Abb. 5. Zeleneč, Bez. Prag-Osten. Körpergräber H100 (1–4 Keramik, 5 Stein) und H115 (1–2 Keramik, 3–5 Stein). Hinzugefügt ist ein Kode der Rändervarianten der Gefäße, der im Text benutzt wurde.

Abb. 6. Zeleneč, Bez. Prag-Osten, Körpergrab H18, Foto aus der Feldforschung. Die Nummerierung der Funde ist im Einklang mit deren Kennzeichnung im Kapitel 2 und auf entsprechenden Abbildungen 3–5.

Abb. 7. Zeleneč, Bez. Prag-Osten, Körpergrab H18, Foto aus der Feldforschung. Die Nummerierung der Funde ist im Einklang mit deren Kennzeichnung im Kapitel 2 und auf entsprechenden Abbildungen 3–5.

Abb. 8. Zeleneč, Bez. Prag-Osten, Körpergrab H19, Foto aus der Feldforschung. Die Nummerierung der Funde ist im Einklang mit deren Kennzeichnung im Kapitel 2 und auf entsprechenden Abbildungen 3–5.

Abb. 9. Zeleneč, Bez. Prag-Osten, Körpergrab H100, Foto aus der Feldforschung. Die Nummerierung der Funde ist im Einklang mit deren Kennzeichnung im Kapitel 2 und auf entsprechenden Abbildungen 3–5.

Abb. 10. Zeleneč, Bez. Prag-Osten, Körpergrab H115, Foto aus der Feldforschung. Die Nummerierung der Funde ist im Einklang mit deren Kennzeichnung im Kapitel 2 und auf entsprechenden Abbildungen 3–5.

Abb. 11. Zeleneč, Bez. Prag-Osten. Schlingenartig gewundener kupferner Lockenring (1), Kupferpfriem? (2) und Becher (3) aus dem Körpergrab H18.

Taf. 1. Zeleneč, Bez. Prag-Osten. Röntgenfluoreszenzanalysen der beiden Metallgegenstände aus dem Körpergrab H18.

Miroslav Dobeš, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., Letenská 4, 180 00 Praha 1
dobes@arup.cas.cz

Marek Fikrle, Ústav jaderné fyziky AV ČR, v. v. i., 250 68 Husinec-Řež
fikrle@ujf.cas.cz

Miroslav Popelka, Ústav pro archeologii, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Celetná 20, 116 36 Praha 1
miroslav.popelka@ff.cuni.cz

Jaroslav Špaček, Komenského 1646, 250 88 Čelákovice
spacek.cmm@volny.cz